

Csillagfedések

A Galilei-holdak kölcsönös jelenségeinek megfigyelése 1985-ben

Minden hatodik évben a Nap és a Föld (látszólag) keresztezi a Jupiter-holdak pályasíkját. Ez legutóbb 1985/86-ban következett be. Ilyenkor, ha a Föld keresztezi a holdak pályasíkját, akkor a holdak kölcsönös okkultációit figyelhetjük meg, ha a Nap, akkor kölcsönös fogyatkozásait. Ennek mértéke a fedés vagy fogyatkozás nagyságától függ (részleges vagy teljes). Okkultáció esetén a két hold együttes fényességének, fogyatkozásnál a fogyatkozó hold fényességének csökkenését láthatjuk (kivéve oppozíció idején, amikor a két hold korongja egybeesik). Egy tipikus fogyatkozás eseményeit láthatjuk az 1. ábrán, amely az 1985. szeptember 4-i Europa eltűnést mutatja a Ganymedes árnyékában.

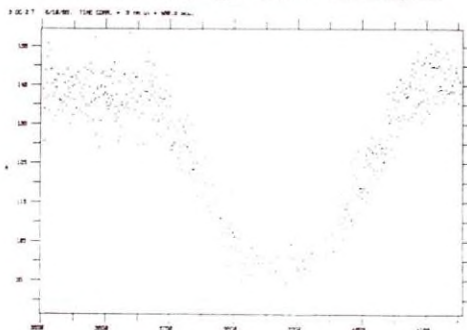
A fénycsökkenésből két következtetést lehet levonni. Egyrészt a fénygörbe mélysége (a fényességsökkenés mértéke) a holdak helyzetét jelzi a jovigrafikus szélesség (É-D irányú eltérés) tekintetében. Másrészt a legnagyobb mértékű elhalványodás idejéből a pályarajzi hosszúságon való elhelyezkedését kapjuk meg (pl. siet-e vagy késik a számítottéhoz képest).

Az 1985/86-os időszakban az első ilyen esemény 1985. február 4-re, az utolsó 1986. április 20-ra volt előrejelezve. Ezekből közölt egy válogatást ifj. dr. Kálmán Béla a Meteor 1985/4. számában. Jupitercentrikus rajzolatban a 0° -os szélességet (tehát a holdak pályasíkját) a Nap 1985. október 1-jén, a Föld december 23-án metszette. A Jupiter 1986 februárjában került konjunkcióba, így a megfigyelésekre legalkalmasabb időszak (esti láthatóság) 1985 ősze volt. A befutott észleléseket, melyeket a teljesebb feldolgozási lehetőség végett az ALPO részére is továbbítottuk, az I. táblázat tartalmazza.

A megfigyelések között több nagyon látványos fogyatkozás volt. Például két esetben a fogyatkozó hold teljesen eltűnt. Érdekesek a szimultán fényességbecslések, amelyeknél a fénygörbe íve eltér ugyan, de a legnagyobb fényességsökkenés becsült ideje szinte teljesen megegyezik. Az előrejelzések az esemény kezdetére és végére vonatkoztak, ezeket azonban nehéz pontosan megfigyelni. Értékesebb következtetések vonhatók le a legnagyobb mértékű elhalványodás idejének, vagy a fénygörbe közepének a számítottól való eltéréseiből. Ezek az értékek általában fél-egy perces intervallumon belül megegyeznek az előrejelzettel, de e néhány megfigyelésből messzemenő következtetések nem vonhatók le. Ez szélesebb körű összehasonlítást igényel.

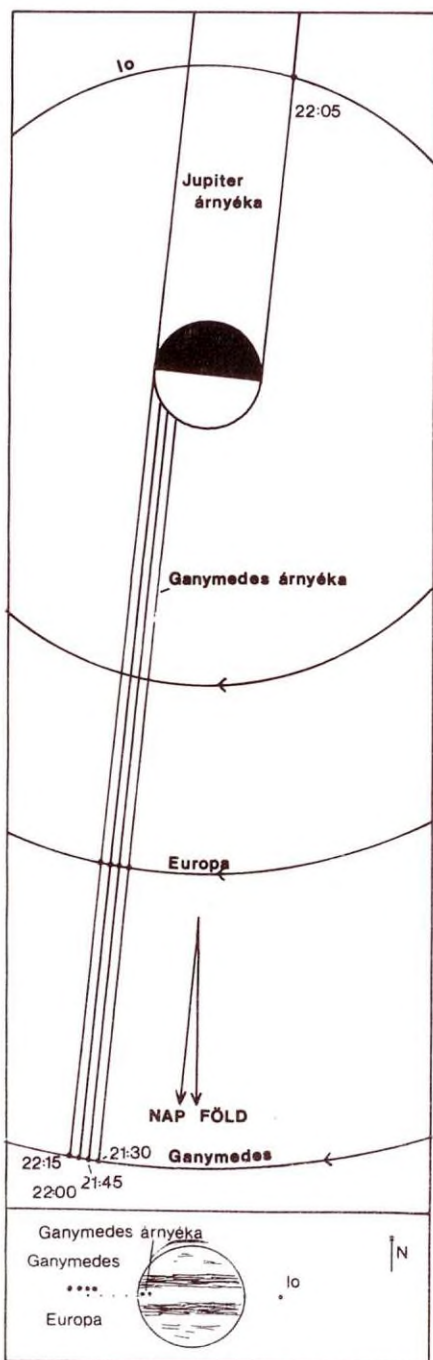
Az előrejelzettől való szembetűnő eltérést tapasztaltunk az október 2-i gyűrűs Io-fogyatkozásnál, ahol jóval nagyobb mértékű volt az elhalványulás. Feltűnő volt az eltérés az október 28-i fogyatkozásnál, ahol 3 perccel korábban következett be az esemény, itt azonban valószínűleg valami időmérési hiba lehet. (A fénygörbéket 1. a 2. ábrán.)

Hasonló témában jelent meg John E. Westfall cikke a The Strolling Astronomer (The Journal of the ALPO) 1989 januári számában, ahol 30 fotoelektromos amatőr-megfigyelést dolgoz fel. A megfigyelések kiértékelésére parabolikus (másodfokú) egyenletet számított, s ennek segítségével határozta meg a maximális fényességcsökkenés idejét, mértékét (százalékban) és közepes hibáját. A mért értékek legjobb egyezésben Fred A. Franklin és Kaare Aksnes előrejelzéseivel vannak. Kicsi, de statisztikailag kimutatható különbséget találtak a legtöbb esemény tekintetében az észlelt időadatok, valamint Aksnes, Franklin és Paolo Gregorio számított időpontjai között. Az Io holdhoz viszonyítva az Europa 29,2 +2,4 másodperccel, a Ganymedes pedig 26,2+5,6 másodperccel "sietett" pályáján. Westfall szerint ezekből 15 másodperc a megfigyelések okozta szisztematikus hiba eredménye. A 3. ábrán egy tipikus esemény fotoelektromos megfigyelését láthatjuk.

3. ábra. J. Westfall fotoelektromos megfigyelése a Ganymedes és az Europa fedéséről 1985. június 10-én. A fénycsökkenés 38,6%-os volt. A megfigyelés 25 cm-es Cassegrain-távcsővel és SSP fotométerrel készült.

1. ábra. Az Europa 1985. szeptember 4-i teljes fogyatkozása a Ganymedes árnyékkúpjában (a Jupiter rendszerében és a távcső látómezőjében)

I. táblázat

Megfigyelések:

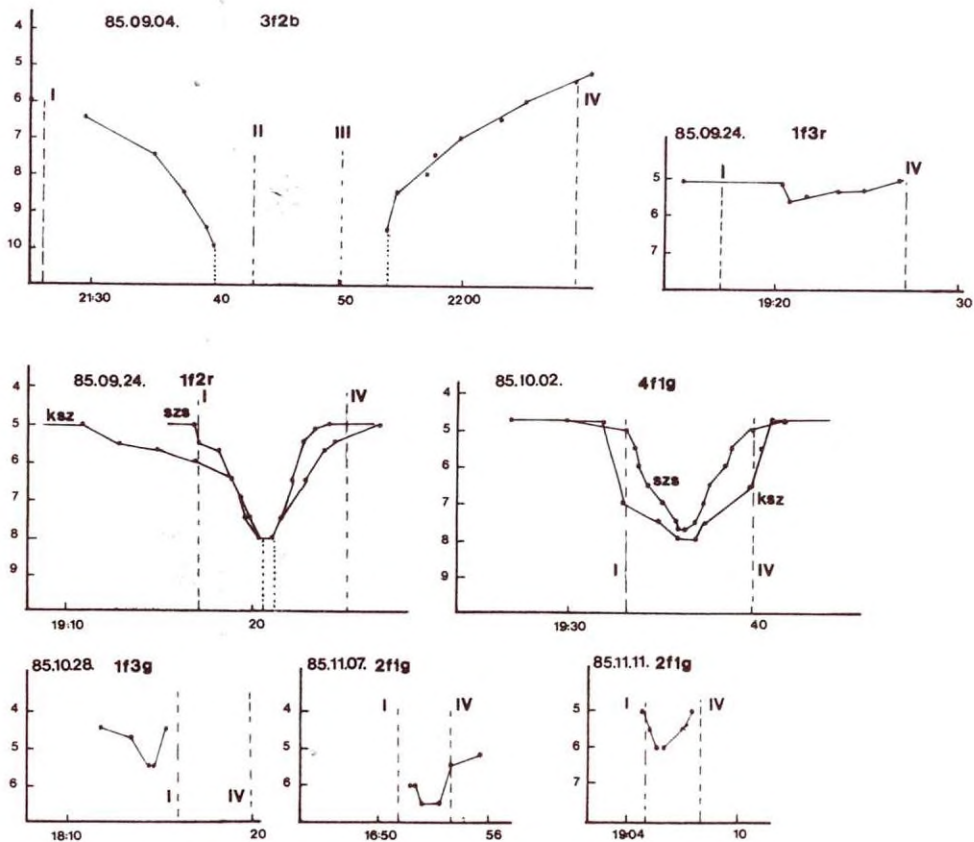
dátum esemény		előrejelzett és megfigyelt időadatok				Δm	megf.	megj.
		I.	II.	III.	IV.			
06.18.	3o1r	01:50			02:09	0,15	szs	1
		01:55:10			01:56:35			
09.04.	3f2t	21:26	21:43	21:50	22:09	4	szs	
		21:29:30	21:40:02	21:53:53	22:10:20	4	szs	
09.07.	1f3r	23:17	-	-	23:27	0,4		
		23:20:30	23:20:40	23:21:45	23:26:50	0,5	szs	
09.11.	3f2r	18:38	-	-	19:13	0,47		
		-	18:55:00?	-	-	0,1	szs	2
	3o2t	23:44			24:34	0,31		
		23:51:22?			23:55:27		szs	3
09.24.	1f2r	19:17	-	-	19:25	2,6		
		19:17:07	19:20:33	19:21:12	19:24:08	3	szs	
		19:13	19:20:20	19:21:10	19:25	3	ksz	
10.02.	4f1g	19:33	-	-	19:40	1,8		
		19:33:10	19:36:00	19:36:15	19:41:50	3,0	szs	
		19:33	19:36	19:37:30	19:41	3,0	ksz	
10.28.	1f3g	18:16	-	-	18:20	0,57		4
		18:13:42	18:14:36	18:14:51	18:15:21	1,0	hal,hof,ksz	4
11.07.	2f1g	16:51	-	-	16:54	0,87		
		-	16:52:30	16:53:41	16:55:52	1,3	szs	5
11.14.	2f1g	19:05	-	-	19:08	0,94		
		19:05:00	19:05:53	19:06:13	19:07:30	1,0	szs	

Megjegyzések:

1. A két hold 01:42—02:12-ig tartó megfigyelés során végig pontszerű képet mutatott. Vibrált a fényük. 1,3 R-re a bolygó középpontjától, bizonytalan mérés.
2. Az előrejelzett $0^m,4$ -s halványodással ellentétben a maximális fénycsökkenés $0^m,1$ volt, így a fogyatkozás az észlelés alapján nem következett be.
3. Közel a horizonthoz, hullámszik a levegő. Bizonytalan a mérés.
4. Teljes holdfogyatkozás idején, 90%-os fázisnál.
5. A fogyatkozás elejéről lekésett az észlelő.

Jelmagyarázat. Minden eseménynél az első sor az előrejelzett, a többi pedig a megfigyelt adatokat tartalmazza. Az esemény oszlopban az első szám a fedő vagy árnyékot adó hold, a középső szám pedig az eifedett vagy az árnyékba kerülő holdat jelzi: 1= Io, 2= Europa, 3= Ganymedes, 4= Callisto; o= okkultáció, f= fogyatkozás, r= részleges, t= teljes, g= gyűrűs.

Észlelő	Megf. száma	Műszer
Keszthelyi Sándor (Vasas)	2	10,6 L, 60x
Halmi Gábor, Hoffmann János,		
Keszthelyi Sándor (Pécs)	1	8 L, 50x
Szabó Sándor (Bóly)	9	10 T, 60x

2. ábra. A fogyatkozások fénygörbéi. A szept. 4-i, 7-i, nov. 7-i és 14-i Szabó Sándor, a szept. 24-i és az okt. 2-i Keszthelyi Sándor (ksz) és Szabó Sándor (szs), az okt. 28-i pedig Keszthelyi Sándor, Halmi Gábor és Hoffmann János fényességbecslései alapján készült. A szaggatott vonalak az előrejelzett fázisértékeket mutatják, a függőleges pontozott vonalak pedig a hold eltűnését jelzik.

Legközelebb 1990/91-ben kerül sor a Jupiter-holdak kölcsönös fogyatkozásaira és fedéseire. Ezekről időben közölni fogjuk az előrejelzéseket. Reméljük, mind többen bekapcsolódnak a munkába!

SZABÓ SÁNDOR